

Paradoxy hodnotovej orientácie Slovieniek a Slovákov: demokratické hodnoty a pravicové autoritárstvo

Jakub Šrol & Vladimíra Čavojová

Ústav experimentálnej psychológie, Centrum spoločenských a psychologických vied, Slovenská akadémia vied
Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava
jakub.srol@savba.sk; vladimira.cavojova@savba.sk

Abstrakt

Hodnotová orientácia participantov predstavuje dôležitý faktor v mnohých spoločenskovedných výskumoch – viaže sa napríklad s podliehaním konšpiračným teóriám, či akceptáciou spoločensky kontroverzných vedeckých poznatkov. Meranie hodnotovej orientácie však často komplikuje ich kultúrna špecifickosť. V našom výskume sme sa zamerali na určenie hodnotovej orientácie participantov (demokratické hodnoty, pravicové autoritárstvo) vo vzťahu k politickej orientácii (konzervativizmus – liberalizmus) a podliehaniu konšpiračným teóriám. Štúdie sa zúčastnilo 896 participantov kontaktovaných prostredníctvom agentúry, ktorá zabezpečila reprezentatívnu vzorku z hľadiska veku, pohlavia a kraja bydliska. Výsledky ukázali, že nástroje na meranie demokratických hodnôt a pravicového autoritárstva vykazovali nízku mieru vnútornej konzistencie. Detailná analýza poukázala na nekonzistentnosť a prekvapivé smerovanie vzťahov niektorých položiek s inými premennými (napríklad pozitívne vzťahy položiek merajúcich pravicové autoritárstvo s politickým liberalizmom, či ich negatívny vzťah s konšpiračnými presvedčeniami). V diskusii sa venujeme hlbšej analýze nástrojov na meranie hodnotovej orientácie pre účely spoločenskovedného výskumu na Slovensku s návrhmi na riešenia problémov identifikovaných na základe našej štúdie.

1 Úvod

Hodnotová orientácia je kľúčovým faktorom v mnohých spoločenskovedných výskumoch – viaže sa napríklad s dôverou konšpiračným teóriám (van Mulukom et al., 2023), akceptáciou spoločensky kontroverzných vedeckých poznatkov (Drummond & Fishhoff, 2017), či správaním v oblasti ochrany životného prostredia (Adamus et al., 2023), alebo sociálne žiadúceho správania počas pandémie COVID-19 (Čavojová et al., 2022). Avšak, slovenské výskumy týkajúce sa hodnotovej orientácie opakovane narážajú na problémy s meraním tohto konceptu – napr. nízka

reliabilita, nekonzistentná faktorová štruktúra metód (napr., Adamus et al., n.d.; Kanovský & Kocičová, 2018; Kostovičová et al., 2017) – čo môže byť dôsledkom vysokej kultúrnej špecifickosti hodnotovej orientácie a neprispôsobenia meracích nástrojov na slovenské podmienky.

Napríklad, na Slovensku zriedka funguje delenie sa na politickú pravicu a ľavicu. V tomto výskume sme sa preto zamerali nielen na tradičnú seba-identifikáciu participantov ako skôr liberálne alebo konzervatívne orientovaných, ale najmä na „abstraktnejší“ koncept demokratických hodnôt. Demokratické hodnoty sa zvyčajne vzťahujú na prikladanie vysokej hodnoty aspektom ako sú práva menšín, vláda zákona a sloboda prejavu (Canetti-Nissim, 2004). Naopak, pravicové autoritárstvo sa často spája s pravicovou politickou orientáciou, náboženským fundamentalizmom, sociálnym konzervativizmom, tradiconalizmom a predsudkom voči menšinám a „vonkajším skupinám“ (Duckitt, 2022). A napokon, politický cynizmus predstavuje rozsah, v akom ľudia vidia politikov ako zásadne nedôveryhodných a politiku ako neúčtyhodnú profesiu (Pattyn et al., 2012). Inými slovami, kým cynizmus vo všeobecnosti sponchyňuje motívy všetkých ľudí, politický cynizmus sa zameriava na politikov a ich pochybné motívy.

V našom výskume sme sa preto rozhodli bližšie pozrieť na vzájomné vzťahy viacerých zložiek hodnotovej orientácie – politického smerovania, demokratických hodnôt a pravicového autoritárstva – u veľkej reprezentatívnej vzorky slovenskej populácie. Naším cieľom bolo zhodnotiť jednak spoľahlivosť krátkych nástrojov na zachytávanie demokratických hodnôt a pravicového autoritárstva a druhak preskúmať konzistentnosť odpovedí participantov na hodnotovo ladené otázky naprieč viacerými metódami. Naše výsledky sme porovnávali s predchádzajúcimi výskumnými zisteniami o pozitívnom vzťahu pravicového autoritárstva s dôverou konšpiračným teóriám (Abalakina Paap et al., 1999; Bruder et al., 2013) a naopak, jeho negatívnym vzťahom s podporou občianskych slobôd a demokratickými hodnotami (Cohrs et al., 2005; Crowson, 2009).

2 Metódy

2.1 Participanti

Výskum bol súčasťou väčšej longitudinálnej štúdie týkajúcej sa presvedčení ohľadom súčasnej vojny na Ukrajine. Výskumu sa zúčastnilo 896 participantov (415 mužov, 481 žien) vo veku 18 až 79 rokov ($M = 44.4$, $SD = 13.7$).

2.2 Materiály

Deskriptívne hodnoty a údaje o vnútornej konzistencii škál merajúcich jednotlivé premenné sa nachádzajú v Tabuľke 1 nižšie. Pri škálach tvorených viacerými položkami sme pred samotnou analýzou vypočítali priemerné hodnotenie zo všetkých položiek (berúc do úvahy prípadné reverzne-skórované položky). Položky dotazníkov merajúcich pravicové autoritárstvo, demokratické hodnoty a politický cynizmus boli preložené autormi štúdie, pri ostatných sme použili existujúce slovenské verzie.

Pravicové autoritárstvo sme merali veľmi krátkou škálou pravicového autoritárstva (Bizumic & Duckitt, 2018), ktorá pozostáva zo 6 položiek. Participanti odpovedali na škále od 1 (= úplne nesúhlasím) po 5 (= úplne súhlasím).

Demokratické hodnoty sme merali 6 otázkami z Canetti-Nisim (2004). Participanti odpovedali na škále od 1 (= úplne nesúhlasím) po 5 (= úplne súhlasím).

Politická orientácia. Na zistenie politickej orientácie sme použili jednu položku, v rámci ktorej sa mali participanti sebaidentifikovať na škále od 1 (*silno konzervatívny*) po 7 (*silno liberálny*).

Preferencia liberálnej vlády nad autoritárskym vodcom bola meraná otázkou: „Ktorá z nasledujúcich foriem vlády je podľa vás lepšia pre Slovensko?“ 1 = mať silného a rozhodného vodcu, ktorý sa neobťažuje s parlamentom alebo voľbami, 5 = mať liberálnu demokraciu s pravidelnými voľbami a systémom viacerých strán.

Výmena istôt. Požili sme 3 otázky z výskumu Globsec, ktorými sme sa participantov pýtali: „Vymenili by ste určité práva a slobody ako napríklad slobodu cestovania, združovania, alebo slobodu slova, za: (1) lepšiu finančnú situáciu? (2) za vyššiu bezpečnosť v našej krajine? (3) za zachovanie tradičných hodnôt na Slovensku? Participanti odpovedali na škále od 1 (= určite nie) po 5 (= určite áno).

Politický cynizmus sme merali piatimi položkami zo škály politického cynizmu (Pattyn et al., 2012), ktoré

sme doplnili otázkou z výskumu Globsec (Globsec, 2020) o vnímaní demokracie.

Ohrozenie identity a hodnôt: Požiadali sme participantov, aby na škále od 1 (= vôbec neohrozuje moju identitu a hodnoty) po 5 (= veľmi ohrozuje moju identitu a hodnoty) naznačili, ako ich identitu a hodnoty ohrozujú (1) západné krajiny a ich spôsob života, (2) Európska únia, (3) USA, (4) Rusko.

Konšpiračné presvedčenia sme merali prostredníctvom siedmich položiek týkajúcich sa dôvery v rozšírené konšpiračné teórie z výskumu Šrola a kol. (2022). Participanti vyjadrovali svoj ne/súhlas s položkami na 5-bodovej škále.

3 Výsledky

V tabuľke 1 uvádzame deskriptívne hodnoty pre jednotlivé premenné v tejto štúdi. Už zo samotnej tabuľky vidieť, že škály použité na meranie demokratických hodnôt a pravicového autoritárstva vykazujú veľmi nízku mieru vnútornej konzistencie. Je síce pravda, že každý z týchto škál pozostáva iba zo šiestich položiek, čo by čiastočne mohlo vysvetľovať nízku mieru reliability. No na druhej strane, iné premenné v tejto štúdi (politický cynizmus, výmena istôt a konšpiračné presvedčenia) pozostávajú z podobného počtu položiek a napriek tomu vykazujú oveľa vyššie a uspokojivé hodnoty vnútornej konzistencie.

Tabuľka 1. Základné údaje o premenných v tejto štúdi

	<i>M</i>	<i>SD</i>	α	range
Pravicové autoritárstvo	2.53	0.63	.46	1-5
Demokratické hodnoty	3.93	0.59	.51	1-5
Politický liberalizmus	3.96	1.33	–	1-7
Preferencia liberálnej vlády	3.54	1.26	–	1-5
Výmena istôt	2.87	1.12	.86	1-5
Politický cynizmus	3.78	0.86	.83	1-5
Ohrozenie identity:				
Západné spoločnosti	2.75	1.29	–	1-5
EÚ	2.70	1.30	–	1-5
USA	3.03	1.41	–	1-5
Rusko	3.11	1.21	–	1-5
Konšpiračné presvedčenia	2.54	.148	.93	1-5

Poznámka. Tabuľka zobrazuje deskriptívne hodnoty (priemer, štandardná odchýlka), rozsah hodnôt a vnútornú konzistenciu jednotlivých premenných v našej štúdi.

V dôsledku nízkej miery vnútornej konzistencie škál merajúcich demokratické hodnoty a pravicové autoritárstvo sme sa položky v týchto škálach rozhodli analyzovať separátne. Tabuľka 2 obsahuje korelácie jednotlivých položiek s ostatnými premennými v našej štúdi. Ako možno vidieť z tejto tabuľky, položky dvoch škál nevykazujú konzistentné korelácie s inými, relevantnými, hodnotovými premennými.

Najskôr sme sa zamerali na analýzu korelácií v prípade položiek merajúcich demokratické hodnoty. Pri týchto položkách by sme očakávali konzistentné pozitívne vzťahy s preferenciou liberálne demokratickej vlády a naopak negatívne vzťahy s konšpiračnými presvedčeniami (stĺpce 4. a 11.). Kým vzťahy s preferenciou liberálne demokratickej vlády sú viacmenej konzistentné pozitívne (hoci veľmi rôznorodej sily vzťahu), konšpiračné presvedčenia vykazujú nekonzistentné vzťahy s položkami tejto škály a dokonca prekvapivo, pozitívne korelujú s dvoma položkami tejto škály (položky 2 a 5).

Podobne je to aj v prípade položiek škály pravicového autoritárstva, kde by sme očakávali opačné smerovanie

vzťahov s preferenciou liberálne demokratickej vlády a konšpiračnými presvedčeniami. Kým väčšina korelácií s preferenciou demokratickej vlády s týmito položkami je v očakávanom smere, dve sú štatisticky nevýznamné a jedna je dokonca pozitívna. Čo sa týka vzťahov s konšpiračnými presvedčeniami, tieto vzťahy sú ešte menej konzistentné. Iba dve položky pravicového autoritárstva signifikantne korelujú s konšpiračnými presvedčeniami, pričom jedna (položka 3) v očakávanom pozitívnom a druhá v prekvapivom negatívnom smere (položka 1).

Tabuľka 2. Korelácie premenných s jednotlivými položkami škály demokratických hodnôt a pravicového autoritárstva

	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
<i>Demokratické hodnoty:</i>									
1. Slovenská republika musí poskytovať rovnaké spoločenské a politické práva všetkým obyvateľom, bez ohľadu na ich vierovyznanie, rasu, či pohlavie.	.10	.26	-.14	.14	-.12	-.11	-.10	.02	-.16
2. Otvorená a verejná kritika vlády by mala byť povolená aj v stave núdze.	-.08	.09	.00	.36	.15	.15	.20	-.09	.16
3. Aj najmenšie ohrozenie bezpečnosti štátu je dostatočným dôvodom na vážne obmedzenie demokracie. ®	-.01	.11	-.23	-.08	-.04	-.05	-.05	-.14	-.12
4. Uprednostnil/a by som demokratickú vládu, aj keď by som nesúhlasil/a s jej názormi a správaním pred nedemokratickou vládou, ktorá by presadzovala moje názory a hodnoty.	.16	.21	-.07	-.04	-.12	-.12	-.12	.09	-.09
5. Každý občan má právo verejne protestovať za svoje presvedčenia, ak je to potrebné.	-.04	.12	-.04	.30	.15	.15	.18	-.01	.17
6. Nie je potrebné, aby sa verejnosť podieľala na rozhodovaní, rozhodovanie stačí ponechať v rukách niekoľkých dôveryhodných lídrov. ®	-.07	.18	-.12	.11	.05	.05	.07	-.12	-.09
<i>Pravicové autoritárstvo:</i>									
1. Je skvelé, že mnoho mladých ľudí je v súčasnosti pripravených vzdorovať autorite. ®	-.05	-.02	-.04	-.28	-.13	-.10	-.13	-.02	-.19
2. Naša krajina najviac potrebuje disciplínu a aby všetci svorne poslúchali našich lídrov.	-.03	-.16	.13	-.09	-.02	-.04	-.07	.12	.02
3. Božie zákony ohľadom potratov, pornografie a manželstva je treba prísne dodržiavať než bude príliš neskoro.	-.37	-.28	.27	.10	.28	.28	.24	-.06	.34
4. Na predmanželskom pohlavnom styku nie je nič zlé. ®	-.32	-.20	.06	-.21	.10	.08	.04	-.01	.05
5. Naša spoločnosť nepotrebuje tvrdšiu vládu a prísnejšie zákony. ®	-.08	-.08	.02	-.05	-.00	-.02	-.02	.08	-.06
6. Údaje o trestných činoch a nedávne verejné nepokoje ukazujú, že ak máme zachovať zákon a poriadok, musíme silnejšie zasiahnuť proti tým, ktorí robia problémy.	.12	.05	.06	.09	-.12	-.13	-.13	.19	-.06

Poznámka. Tabuľka zobrazuje korelácie jednotlivých premenných (označených číslami podľa tabuľky 1) s jednotlivými položkami škály demokratických hodnôt a pravicového autoritárstva. Signifikantné korelácie sú označené hrubým písmom ($p < .05$). Reverzne skórované položky v rámci každej škály sú označené symbolom ®, pričom korelácie s inými premennými zobrazujú vzťahy po tomto reverznom-skórovaní (teda po transformácií odpovedí v týchto položkách).

Kým s ohľadom na vzťahy s ostatnými premennými sme nemali tak jasné predpoklady opierajúce sa o výsledky predchádzajúceho výskumu, niektoré zistenia nepochybne stoja za povšimnutie. Tu ide napríklad o významné pozitívne vzťahy politického cynizmu – ktorý môžeme chápať ako prejav voči politickému zriadeniu (Pattyn et al., 2012) – s demokratickými hodnotami a naopak jeho negatívne vzťahy s pravicovým autoritárstvom. Takisto premenné týkajúce sa ohrozenia identity a hodnôt, pri ktorých by sa dalo očakávať spojenie skôr s pravicovým autoritárstvom, vykazujú pozitívne vzťahy s položkami na demokratické hodnoty.

4 Diskusia a záver

V našom výskume sme sa zamerali na hlbšiu analýzu položiek využívaných v spoločenskovednom výskume na meranie kľúčových zložiek hodnotovej orientácie participantov – konkrétne demokratických hodnôt a pravicového autoritárstva. Táto hĺbková analýza bola motivovaná predchádzajúcimi snahami o podchytenie hodnotovej orientácie, ktoré sa stretli s problémami týkajúcimi sa meracích nástrojov zachytávajúcich hodnotovú orientáciu vo výskumoch so slovenskými vzorkami (Adamus et al., n.d.; Kanovský & Kocičová, 2018; Kostovičová et al., 2017). Podobne ako v týchto predchádzajúcich výskumoch, tak aj v našej štúdií sme narazili na viaceré problémy spojené s použitými metódami – jednak, nízku vnútornú konzistenciu použitých škál a po druhé, nekonzistentné vzťahy jednotlivých položiek v rámci daných škál s inými relevantnými premennými.

Zatiaľ čo je známe, že veľká časť výskumu v spoločenských vedách pochádza z rozvinutých a bohatých krajín globálneho západu (Henrich et al., 2010), táto analýza poukazuje na ďalšiu úroveň problému s možnými kultúrnymi rozdielmi vo výsledkoch spoločenskovedného výskumu týkajúcu sa špecifickosti nástrojov používaných na zachytenie hodnotovej orientácie. Tá môže mať v rôznych kultúrach (aj v rámci západných rozvinutých krajín) rôzne dimenzie a historické a politické kontexty v dôsledku čoho môžu položky zamerané na zachytávanie istého aspektu hodnotovej orientácie v jednej krajine zachytávať v skutočnosti úplne iný aspekt hodnotovej orientácie na Slovensku. Niektoré nájdené nečakané vzťahy pri znalosti slovenského kontextu prestávajú byť také prekvapujúce. Napríklad pozitívna korelácia medzi konšpiračnými presvedčeniami a položkami 2 (Otvorená a verejná kritika vlády by mala byť povolená aj v stave núdze.) a 5 (Každý občan má právo verejne protestovať za svoje presvedčenia, ak je to potrebné) demokratickej orientácie veľmi dobre odráža situáciu na Slovensku v čase pandémie COVID-19. Navyše, mnohé

konšpiračné naratívy obsahujú výraznú kritiku vlády či vládnuccich elít. a práve opozičné populistické a pravicové strany to využili na burcovanie ľudí k protestom voči pandemickým opatreniam a „hygienickému teroru“. A naopak, akceptácia obmedzenia demokratických práv a slobôd liberálnejšie orientovanými podporovateľmi vládnych opatrení odrážala pravdepodobne prinajmenšom do určitej miery frustráciu z infodémie a ovládnutia témy rôznymi pseudoodborníkmi a extrémistickými stranami, čo reflektuje negatívna korelácia medzi liberálnou orientáciou a položkami 2 a 6 (Nie je potrebné, aby sa verejnosť podieľala na rozhodovaní, rozhodovanie stačí ponechať v rukách niekoľkých dôveryhodných lídrov) dotazníka demokratickej orientácie, či v tomto kontexte viac pochopiteľnou pozitívnou koreláciou s položkou 5 dotazníka pravicového autoritárstva (Údaje o trestných činoch a nedávne verejné nepokoje ukazujú, že ak máme zachovať zákon a poriadok, musíme silnejšie zasiahnuť proti tým, ktorí robia problémy).

Napríklad, rôzna úroveň politickej polarizácie niektorých tém môže mať za následok to, že politická orientácia (a na ňu naviazané zložky hodnotovej orientácie, ako individualizmus, či pravicová orientácia atď.) môže vykazovať úplne iné vzťahy k premenným ako klimatický skepticizmus, či konšpiračné presvedčenia naprieč rôznymi krajinami (Hornsey et al., 2018).

Síce nie je v možnostiach tohto jedného príspevku priniesť riešenia týchto komplexných problémov, radi by sme poskytli aspoň niekoľko odporúčaní pre výskumníkov a výskumníčky venujúce sa problémom súvisiacim s meraním hodnotovej orientácie. V prvom rade, ako dokladujú naše výsledky, je dôležité venovať v prípade meracích nástrojov zameraných na hodnotovú orientáciu participantov, čas a pozornosť podrobnejším psychometrickým analýzám zameraným nie len na výpočet vnútornej konzistencie týchto škál, ale v prípade nízkej konzistencie sa tiež zamerať na jednotlivé položky a ich vzťahy s inými relevantnými premennými. Takýto postup umožňuje identifikovať položky v rámci daných škál, ktoré „fungujú“ podľa očakávaní. Samozrejme, korelácia s inými premennými nie je jediným kritériom a jej absencia automaticky neznamená, že položka je nevhodná pre danú škálu (no prinajmenšom by sme v škále neočakávali položky s významnými negatívnymi koreláciami s podobnými konštruktmi). A po druhé, našim odporúčaním je využívať dlhšie metodiky na zachytenie hodnotovej orientácie, ktoré je možné v prípade nevhodnosti vybraných položiek ďalej prispôbiť, či vychádzať pri výbere metód z výskumov, ktoré boli realizované v podobnom spoločenskom a kultúrnom kontexte.

Pod'akovanie

Tento príspevok vznikol s podporou grantovej agentúry APVV-20-0335 v rámci projektu „Redukovanie šírenia dezinformácií a nepodložených presvedčení“ a s podporou agentúry VEGA 2/0053/21 v rámci projektu „Skúmanie nepodložených presvedčení vo vzťahu ku kontroverzným spoločenským otázkam“.

Literatúra

- Abalakina-Paap, M., Stephan, W. G., Craig, T., & Gregory, W. L. (1999). Beliefs in conspiracies. *Political Psychology, 20*(3), 637-647. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00160>
- Adamus, M., Šrol, J., Čavojová, V., & Ballová Mikušková, E. (2023). Seeing past the tip of your own nose? How outward and self-centred orientations could contribute to closing the green gap despite helplessness. *BMC psychology, 11*(1), 79. <https://doi.org/10.1186/s40359-023-01128-z>
- Adamus, M., Šrol, J., & Sobotová, B. (n.d.). Pro-environmental behaviors and its barriers. <https://osf.io/5qy2b/>
- Bizumic, B., & Duckitt, J. (2018). Investigating right wing authoritarianism with a very short authoritarianism scale. *Journal of Social and Political Psychology, 6*(1), 129–150. <https://doi.org/10.5964/jpspp.v6i1.835>
- Bruder, M., Haffke, P., Neave, N., Nouripanah, N., & Imhoff, R. (2013). Measuring individual differences in generic beliefs in conspiracy theories across cultures: Conspiracy Mentality Questionnaire. *Frontiers in psychology, 4*, 225. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00225>
- Canetti-Nisim, D. (2004). The effect of religiosity on endorsement of democratic values: The mediating influence of authoritarianism. *Political Behavior, 26*, 377-398. <https://doi.org/10.1007/s11109-004-0901-3>
- Cohrs, J. C., Kielmann, S., Maes, J., & Moschner, B. (2005). Effects of right-wing authoritarianism and threat from terrorism on restriction of civil liberties. *Analyses of Social Issues and Public Policy, 5*(1), 263-276. <https://doi.org/10.1111/j.1530-2415.2005.00071.x>
- Crowson, H. M. (2009). Right-wing authoritarianism and social dominance orientation: As mediators of worldview beliefs on attitudes related to the war on terror. *Social Psychology, 40*(2), 93-103. <https://doi.org/10.1027/1864-9335.40.2.93>
- Čavojová, V., Adamus, M., & Ballová Mikušková, E. (2022). You before me: How vertical collectivism and feelings of threat predicted more socially desirable behaviour during COVID-19 pandemic. *Current Psychology, 31*(1), 114-124. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03003-3>
- Drummond, C., & Fischhoff, B. (2017). Individuals with greater science literacy and education have more polarized beliefs on controversial science topics. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 114*(36), 9587-9592. <https://doi.org/10.1073/pnas.1704882114>
- Duckitt, J. (2022). Authoritarianism. Conceptualisation, Research, and New Developments. In: D. Osborne, Ch.G. Sibley (Eds), *The Cambridge Handbook of Political Psychology*, Cambridge University Press, pp. 177-197.
- Globsec. (2020). *Voices of Central and Eastern Europe: Perceptions of democracy & governance in 10 EU countries—GLOBSEC*. <https://www.globsec.org/publications/voices-of-central-and-eastern-europe/>
- Henrich, J., Heine, S. J., & Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world?. *Behavioral and brain sciences, 33*(2-3), 61-83. <https://doi.org/10.1017/S0140525X0999152X>
- Hornsey, M. J., Harris, E. A., & Fielding, K. S. (2018). Relationships among conspiratorial beliefs, conservatism and climate scepticism across nations. *Nature Climate Change, 8*(7), 614-620. <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0157-2>
- Kanovský, M., & Kocičová, N. (2018). Ideological consistency and political polarization in Slovakia. *Human Affairs, 28*(1), 44–53. <https://doi.org/10.1515/humaff-2018-0005>
- Kostovičová, L., Bašňáková, J., & Bačová, V. (2017). Predicting Perception of Risks and Benefits within Novel Domains. *Studia Psychologica, 59*(3), 176–192. <https://doi.org/10.21909/sp.2017.03.739>
- Pattyn, S., Van Hiel, A., Dhont, K., & Onraet, E. (2012). Stripping the Political Cynic: A Psychological Exploration of the Concept of Political Cynicism. *European Journal of Personality, 26*(6), 566–579. <https://doi.org/10.1002/per.858>
- Šrol, J., Čavojová, V., & Ballová Mikušková, E. (2022). Finding someone to blame: The link between COVID-19 conspiracy beliefs, prejudice, support for violence, and other negative social outcomes. *Frontiers in psychology, 12*, 6390. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.726076>
- van Mulukom, V., Pummerer, L. J., Alper, S., Bai, H., Čavojová, V., Farias, J., Kay, C. S., Lazarevic, L. B., Lobato, E. J. C., Marinthe, G., Banai, I. P., Šrol, J., & Žeželj, I. (2023). Antecedents and consequences of COVID-19 conspiracy beliefs: A systematic review. *Social Science & Medicine, 301*(January), 114912. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.114912>